

**ИСЛОМ БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ:
ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ УЧУН МУАММОЛАР ВА ИМКОНИАТЛАР**

**IMPROVING ISLAMIC BANKING SERVICES: CHALLENGES AND
OPPORTUNITIES FOR COMMERCIAL BANKS**

Аннотация. Мақолада ислом молия хизматлари моҳияти ва улардан Ўзбекистон банк тизимида фойдаланиш истиқболлари ва имкониятлари тўғрисида мулоҳаза юритилган. Ислом банк хизматларининг тижорат банкларида ривожлантириш бўйича таклифлар берилган.

Калим сўзлар: Ислом молияси, шариат, ислом дарчаси, ҳалол, муробаҳа, закот, вақф, садақа, қонунчилик

Abstract. The article examines the essence of Islamic financial services, as well as the prospects and possibilities of their use in the banking system of Uzbekistan. Proposals are given for the development of Islamic banking services in commercial banks.

Key words: Islamic finance, Sharia, Islamic window, halal, murabaha, zakat, waqf, charity, legislation

Кириш. Исломий банкинг дунё бўйлаб мусулмон жамоалари орасида тобора оммалашиб бормоқда ва талабга эга бўлиб бормоқда. Ушбу турдаги молиявий хизмат Қуръон томонидан тақиқланган фоиз ставкаларидан қочади ва муқобил сармоя ва молиялаштириш усулларини тақлиф этади [3]. Исломий банк хизматларига талаб ортиб бораётганлиги сабабли кўплаб тижорат банклари миқдорлар эҳтиёжларини қондириш мақсадида ўз тақлифларини кенгайтиришга интиломоқда. Бироқ, ислом банки хизматларини такомиллаштириш банклардан ушбу фаолият турининг хусусиятларини тушунишни ва ўз маҳсулоти ва жараёнларини мослаштиришга тайёр бўлишни талаб қилади.

Таҳлил ва натижалар. Ислом банк фаолиятини такомиллаштиришда тижорат банклари олдида бугунги кунда қатор муаммолар мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардир:

1. Ислом банк хизматларининг ўзига хос хусусиятларини тушуниш. Тижорат банклари ислом банкининг анъанавий банк фаолиятидан ажралиб турадиган ўзига хос хусусиятларига эга бўлишига ҳисобга олишлари ва бунга тайёр бўлишлари керак. Бу, масалан, фоиз ставкаларининг йўқлиги ва муайян молиявий воситаларнинг мавжудлигини назарда тутати. Банклар ўз ходимларини ўқитишлари, уларга ислом банки маҳсулотлари билан ишлаш бўйича зарур билим ва кўникмалар беришлари керак.

2. Янги маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқиш. Ислом банк фаолиятини такомиллаштириш шариат талабларига жавоб берадиган янги маҳсулотларни яратишни назарда тутати. Банклар ўз мижозларининг эҳтиёжларини ҳисобга олишлари ва уларга энг мос ечимларни таклиф қилишлари керак.

3. Бошқа молия институтлари билан ҳамкорлик қилиш. Ислом банкининг муваффақиятли ривожланиши учун тижорат банклари бошқа молия институтлари, масалан, ислом молия институтлари ёки валюта хизматларини кўрсатувчи компаниялар билан ҳамкорлик қилишлари керак. Бундай ҳамкорлик таклиф этилаётган хизматлар доирасини кенгайтириш ва мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини оширишга ёрдам беради.

4. Янги мижозларни жалб қилиш. Ислом банки маҳсулотлари таклифини кенгайтириш аввал банк хизматларидан фойдаланмаган янги мижозларни жалб қилиши мумкин

5. Шариат талабларига риоя қилиш. Муҳим жиҳат – исломий банк хизматларини кўрсатишда шариат талабларига риоя қилишдир. Тижорат банклари ўз фаолиятида мунтазам аудит ўтказиши, кўрсатилаётган хизматларнинг ислом нормаларига мувофиқлигини назорат қилиши шарт.

Ислом банкининг асосий тамойиллари:

1. Фоиз ставкалари йўқлиги: Исломий банк иши берилган кредитлар бўйича фоиз ундиришни ўз ичига олмайди, чунки бу Ислом тамойилларига зиддир. Бунинг ўрнига банклар фойда олиш учун бошқа усуллардан фойдаланадилар, масалан, хизмат ҳақи ёки фойдада шерикчилик.

2. Чайқовчилик операцияларини тақиқлаш: Ислом банклари валюта ёки қимматли қоғозлар билан савдо қилиш каби операцияларни амалга оширмайдилар, чунки улар спекулятив ҳисобланиб, шариат тамойилларига зиддир.

3. Адолатлилик ва ошкоралик: Ислом банклари транзакциянинг барча томонлари ўртасида хатар ва фойданинг адолатли тақсимланишига интилади. Шунингдек, улар ўз операцияларида шаффофликни таъминлайдилар, шунда мижозлар ўз маблағлари қандай фойдаланилаётгани ва банк фойдаси қандай яратилганини кўришлари мумкин.

4. Ижтимоий йўналтирилган инвестициялар: Ислом банклари таълим, соғлиқни сақлаш ва инфратузилмани ривожлантириш каби ижтимоий аҳамиятга эга лойиҳаларга сармоя киритишга катта эътибор беради.

5. Хайрия ва закот: Ислом банклари ўз мижозларини хайрия лойиҳаларида иштирок этишга ва закот (даромаднинг бир қисмини хайрия мақсадларига мажбурий тўлаш) тўлашга ундайди [4].

6. Айрим фаолиятни молиялаштиришни чеклаш: Ислом банклари одатда алкоголь, чўчқа гўшти, кимор ўйинлари ва Исломга зид деб ҳисобланган бошқа айрим фаолият турларини ишлаб чиқариш ва сотишни молиялаштирмайди.

Mordor Intelligence маълумотларига кўра, сўнгги йилларда исломий молия хизматлари ривожланиб, шариатга мувофиқ молиявий институтлар томонидан бошқариладиган активлар 2022 йилда 4,2 триллион доллардан

ошган (2015 йилга нисбатан 93 фоизга кўп). S & P Global Ratings 2023 йилда тахминан 10 фоиз ўсишни прогноз қилган, активлар 2026 йилга келиб 6 триллион АҚШ долларига етиши кутилмоқда [1].

Ўзбекистонда исломий молияга талаб катта. БМТТД томонидан 2020-йилда ўтказилган тадқиқот шуни кўрсатдики, Ўзбекистонда сўровда қатнашган жисмоний шахсларнинг 56 фоизи ва тадбиркорлик субъектларининг 38 фоизи диний эътиқодлари туфайли кредит олмайдилар. Бироқ, худди шу сўров натижаларига кўра, жисмоний шахслар ва корхоналарнинг 60 фоиздан ортиғи исломий молия маҳсулотлари қандай ишлаши ҳақида тўлиқ тушунчага эга эмаслиги аниқланган [1].

Ислом молиясини ривожлантириш мақсадида “Ипак Йўли Банк”, “Алоқабанк”, “Трастбанк”, “Инвест Финанс Банк”, “Капиталбанк”, “Асакабанк”, “Туронбанк”, “Ўзсаноатқурилишбанк”, “Ҳамкорбанк” ва “Азия Аллианс банк” Хусусий секторни ривожлантириш Ислом корпорацияси билан ҳамкорлик шартномасини имзолади.

Молиялаштириш асосан банкларга мурабаҳа тамойиллари бўйича кафолатлар бериш шаклида амалга оширилади. Мурабаҳа, харажат-плюс молиялаштириш деб аталади, бу исломий молиявий тузилма бўлиб, унда сотувчи ва харидор активнинг қиймати бўйича келишиб оладилар. Исломий банкинг фаолиятидаги ижобий ўзгаришлардан бири камида учта тижорат банкида исломий молиялаштириш мезонлари ва тартибларини жорий этишни назарда тутувчи “Ўзбекистон -2030” стратегияси қабул қилинишидир.

Бироқ, Исломий молиявий маҳсулотлар ва хизматларни тартибга солувчи қонунчиликнинг йўқлиги ҳозирги кундаги катта тўсиқдир.

Шуни таъкидлаш керакки, Исломий молия бухгалтерия ҳисобига анъанавий банк амалиётидан алоҳида ёндашувни талаб қилади. Ислом молиясига асосланган кредитлардан фойдаланиш учун шариат

тамоийилларига мувофиқ тақдим этиладиган ресурсларни жалб қилиш керак; депозитлар бўйича фоизли кредитлар ушбу тамоийилларга мос келмайди [2].

Исломий молия тизими фойдага асосланган маҳсулотлардан ташқари, қашшоқлик ва ташқи қарзни камайтириш учун садақа (ихтиёрий хайрия), закот (мусулмонлардан олинадиган мажбурий солиқ) ва вақф (эҳсон) каби хизматларни ҳам таклиф қилиши мумкин.

Хулоса. Жаҳон иқтисодиётининг ўсиб бораётган беқарорлиги ва молиявий ресурслар учун рақобат кучайиб бораётган шроитларда, ислом молияси инвестицияларни жалб қилиш, ишбилармонлик фаоллигини рағбатлантириш, халқаро савдони осонлаштириш ва қашшоқлик муаммосини ҳал қилиш учун зарур имконият ҳисобланади. Бирок, Ўзбекистон ислом молиясининг имкониятларидан тўлиқ фойдаланиши учун уни амалга оширишга кўмаклашувчи қонунчиликка ўзгартиришлар киритиш зарур. Шу билан бирга, ушбу соҳани чуқур ўрганишни назарда тутувчи таълим дастурларини жорий қилиш муҳимдир.

Адабиётлар:

1. Шохруххуджа Фахриддинхуджаев Могут ли исламские финансы стимулировать развитие банковского сектора в Узбекистане? <https://thediplomat.com/2023/08/can-islamic-finance-drive-banking-sector-development-in-Uzbekistan/>
2. Иброхимова, Нодира Перспективы внедрения исламского банкинга в финансовую систему Узбекистана // ORIENSS. 2021. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-vnedreniya-islamskogo-bankinga-v-finansovuyu-sistemu-uzbekistana>.
3. Турсунов А.С. Тижорат банкларида исломий банк хизматларини ривожлантириш йўналишлари. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси, Тошкент, 2021 йил
4. Sattarova Maftuna Khakimzhanovna. Prospects for islamic banking products in commercial banks of Uzbekistan. Journal of innovations in economy. 2022. Vol. 5, Issue 6. pp.61-67